

ŻYCIE I DZIEŁA AWICENNY

Abu Ali al-Husajn Ibn Abdallah ibn al-Hasan ibn Ali ibn Sina, znany w łacińskiej Europie jako Awicenna, urodził się w 980 r. w okolicach Buchary. Młodość spędził w tym mieście, i uczył się tam Koranu, prawa, podstaw matematyki i filozofii. Później obok filozofii studiował jeszcze medycynę, i już w młodym wieku, gdy wyleczył panującego w Bucharze Nuha ibn Mansura z dynastii Samanidów zdobył sławę znakomitego lekarza¹.

O ile jednak sam uważał medycynę za naukę łatwą, o tyle filozofia okazała się dla Awicenny niespodziewanie trudna. W swojej autobiografii napisał: "doszedłem do studiowania wiedzy boskiej. Przeczytałem książkę zatytułowaną "Metafizyka". Nic z niej jednak nie rozumiałem. Intencje jej autora pozostawały dla mnie niejasne. Daremnie czytałem tę książkę czterdzieści razy, od końca do końca. Nauczyłem się jej na pamięć nie chwytając ani jej sensu ani celu"². Dopiero kupiony przypadkiem na bazarze komentarz al-Farabiego wprowadził go w myśl Arystotelesa. W autobiografii czytamy: "Natychmiast odstąpiły się przede mną cele, do których zdążył autor książki, ponieważ znałem ją już na pamięć. Rozradowany tym wydarzeniem dałem następnego dnia dużą jałmużnę biednym jako dziękczynienie"³.

Wyrazem wdzięczności wyleczonego władcy był przywilej korzystania z pałacowej biblioteki, w której Awicenny mógł poznać - często rzadkie - dzieła pisarzy starożytnych. Studiował bardzo intensywnie i gdy miał osiemnaście lat posiadał całą dostępną wiedzę. "W owym czasie - pisał jednak później - moje wiadomości zawdzięczałem głównie pamięci, gdy dziś mój umysł jest bardziej dojrzały. Niezależnie od tego moja wiedza jest ta sama i nic się w niej nie zmieniło"⁴.

Jeśli więc w czasie studiów w Bucharze ukształtował się zasadniczy zrąb wiedzy Awicenny; należałoby tam wskazać na zasadnicze źródła wpływów, które odnaleźć można w całym jego dziele. Wydaje się, że należy wskazać na trzy takie źródła: na grecko-arabską wiedzę

---

¹ M.Gogacz, O konieczności studiowania metafizyki Awicenny, W: Awicenna, Metafizyka, ATK Warszawa 1973, s.5.

² Awicenna, Autobiografia, W: Awicenna, Metafizyka, dz. cyt., s. 72.

³ Tamże, s. 72.

⁴ Tamże, s. 73.

przyrodniczą i medyczną, na metafizykę Arystotelesa odczytaną przez neoplatońską interpretację al-Farabiego, wreszcie na religijną atmosferę domu, w którym ojciec, brat, a może również i Awicenna, sprzyjali ismailitom.

Po śmierci ojca i upadku Samanidów Awicenna przeniósł się w roku 1010 z Buchary do Chorezmu, gdzie na dworze Ali ibn Mamuna przebywało wówczas wielu wybitnych uczonych muzułmańskiego świata, wśród nich wielki Abu r-Bajhan al-Biruni, nazywany przez Carra de Vaux Leonardem da Vinci XI wieku⁵. w Gurgandżu, stolicy Chorezmu, Awicenna zatrzymał się dwa lata, aż w 1012 r. u Ali ibn Mamuna zjawił się poseł potężniejszego odeń Mahmuda z Gazny, który zapragnął ozdobić swój dwór ludźmi znakomitymi i zażądał odesłania najwybitniejszych uczonych przebywających w Chorezmie. Tego osobliwego zaproszenia nie przyjęli Abu Sahl al-Masihi i Awicenna. Uciekał kolejno do Nasa, Bawadu, Tus, Szakan, Samanganu, Dżudżurmu i dalej poza granice Chorezmu do Dżordżanu. Mahmud rozesłał po całym muzułmańskim Wschodzie czterdzieści listów gończych z portretami, żądając odesłania ibn Siny.

W Dżordżan Awicenna znalazł bogatego mecenasa w osobie Abu Muhammada al-Sziraziego, w którego domu pewien czas przebywał. Tam też poznał swojego wiernego ucznia, biografę i towarzysza wędrówek Dżuzadżaniego.

Z Dżordżan Awicenna wyjechał do Reju i do Hamadanu, oddalając się od posiadłości Mahmuda. W Hamadanie przyjął go tamtejszy władca Szams ad-Dawla i Awicenna został jego wezyrem. Po śmierci protektora w 1201 r. jego los odmienił się i w wyniku intryg dworskich Awicenna znalazł się w więzieniu. Szczęśliwie po kilku miesiącach udało mu się z niego wyjść i wyjechać do Isfahanu. Panujący tam Ala ad-Dawla powitał go z honorami u bram miasta. Pobyt na dworze isfahańskim był dla Awicenny pełen satysfakcji, tak że mógł napisać: "na służbie u niego spełniły się wszystkie moje pragnienia: bezpieczeństwo, wielkość, dostojność, poważanie"⁶. Ciesząc się łaską Ala ad-Dawla Awicenna brał czynny udział w życiu państwowym jako doradca władcy, jak i rozwijał swoje badania naukowe. Zmarł w roku 1037 w czasie wyprawy wojennej pod murami Hamadanu. Tam też do dziś stoi jego mauzoleum⁷.

Awicenna był bardzo płodnym pisarzem. Przez całe życie pełne podróży i przygód prowadził badania medyczna, przyrodnicze, filologiczne i filozoficzne. Pisał zarówno w spokojniejszych okresach życia, jak też podczas wędrówek. Trzy ze swoich prac, w tym znany traktat mistyczny "Haji ibn Jakzan", ukończył w więzieniu.

Sprawa listy dzieł nie jest jasna. Sporządzenie jej jest tym trudniejsze, że znajduje się wiele słabszych prac, które najpewniej jedynie podpisano jego imieniem. Według M.Gogacza, za większością uczonych, można uznać, iż najbardziej prawdopodobna jest bibliografia, którą ze-

---

⁵ Tamże, s. 72, przypis 6.

⁶ Awicenna, Księga wiedzy, tł. B.Składanek, PWN Warszawa 1974, s. 4.

⁷ Wiadomości o życiu Awicenny podaje również J.Bielawski, Życie i dzieła Awicenny, W: Awicenna, praca zbiorowa pod red. A.Zajączkowskiego, Warszawa 1953. s. 87 - 88.

stawił G.C.Anawati i ogłosił pod tytułem "Mu'allafat Ibn Sina" ("Essai de bibliographie avicennienne"), Le Caire 1950. Podaje w niej tytuły 276 prac Awicenny. Poza tym pani A.M.Goichon w "La distinction de l'essence et de l'existence d'après Ibn Sina" Paris 1937, podaje 151 prac a Y.Mahdvi wyróżnia 131 prac autentycznych i 111 wątpliwych.

Przypomnijmy jeszcze wiadomości przekazane przez autorów średniowiecznych. Al-Bahaki podaje 39 tytułów dzieł Awicenny, al-Kifti 45, a Ibn Abi Usabija 131⁸.

Według Anawatiego dzieło Awicenny obejmuje prace z filozofii ogólnej, logiki, językoznawstwa, poezji, fizyki, psychologii, medycyny, chemii, matematyki, muzyki, astronomii, metafizyki, teodycei, objaśnienia Koranu, mistyki, moralności, ekonomii, polityki, ponadto przepowiednie, listy i inne. Wkład oryginalnej i twórczej myśli Awicenny w wiele z tych dziedzin sprawia, iż możemy zgodzić się z Philipem Hitti, który pisał: "W tym lekarzu, filozofie, filologu i poecie nauka arabska osiągnęła apogeum i rzecz można znalazła w nim swe ucieleśnienie"⁹.

Na szczególną uwagę w tym olbrzymim dorobku zasługują jednak dwa dzieła, w których, jak można sądzić, najpełniej wyraził się geniusz Awicenny. Są to al-Qanun (Kanon) i Kitab asz-Szifa (Księga uzdrowienia). "Kanon" to dzieło medyczne zawierające, jak pisze Hitti, ostateczną kodyfikację grecko-arabskiej myśli medycznej. Do XVII wieku "Kanon" był podstawą wiedzy medycznej na Zachodzie, a na Wschodzie bywa niekiedy używany do dziś¹⁰.

"Księga uzdrowienia" jest natomiast najobszerniejszym dziełem filozoficznym Awicenny, pomyślanym jako kompendium obejmujące wykład logiki, fizyki, metafizyki i matematyki. Pisana przez wiele lat i w różnych warunkach "zadziwia głębią opracowania oraz wszechstronnością, co jest tym godniejsze podkreślenia, że jest dziełem jednego człowieka"¹¹.

Poza "Księgą uzdrowienia" Awicenna napisał jeszcze trzy inne kompendia filozoficzne. Są to: Kitab asz-Nadzat (Księga wybawienia) -zbiór streszczeń i wypisów z Księgi uzdrowienia, zredagowany dla potrzeb dydaktycznych; Kitab al-iszarat-wa-t-tabnihat" (Księga wyjaśnień i uwag), która nie ma charakteru systematycznego wykładu, a raczej, jak stara się to swoim przekładem tytułu oddać M.Gogacz, właśnie sentencji, uwag i wyjaśnień, ułożonych w czterech rozdziałach dotyczących logiki, fizyki, metafizyki i w odróżnieniu od pozostałych zbiorów, nie matematyki, a mistyki¹².

Na osobną uwagę zasługuje czwarty z tych zbiorów "Księga wiedzy". Awicenna napisał ją nie po arabsku, jak większość swoich dzieł, lecz w swoim ojczystym języku perskim. Powstała na życzenie Ala ad-Dawla, który miał kłopoty ze zrozumieniem arabskich dzieł swego znakomitego ministra. Stąd też pełny tytuł księgi brzmi: "Danisz-nama-i-Ala-i" ("Księga wiedzy

⁸ Informacje o bibliografiach podaję za M.Gogaczem, dz. cyt., s. 56 - 57.

⁹ Ph. K.Hitti, Dzieje Arabów, PWN Warszawa 1969, s. 305.

¹⁰ Tamże, s. 306.

¹¹ B.Składanek, Awicenna uczonej renesansu arabskiego, W: Awicenna, Księga wiedzy, dz. cyt., s. XXXI.

¹² M.Gogacz, dz. cyt., s. 12.

dla Ala"). "Księga wiedzy" jest zatem niezmiernie interesująca dla badaczy historii literatury perskiej, zwłaszcza filozoficznej, jak i dla poznania myśli Awicenny, jako właściwie drugi po "Księdze uzdrowienia" systematyczny wykład jego poglądów filozoficznych.

W łacińskiej Europie z dzieł Awicenny znany był, rzecz jasna, "Kanon" przełożony w XII w. przez Gerarda z Cremony, natomiast z dzieł filozoficznych jedynie "Księga uzdrowienia", a i to nie cała¹³. Przekładali ją Dominik Gundisalvi oraz Ibn Daud pomijając część matematyczną, obszerne fragmenty logiki i fizyki. Znana natomiast i powszechnie czytana była metafizyka i traktat o duszy. Przekład tych części "Księgi uzdrowienia" został dokonany przed rokiem 1187.

Warto jeszcze dodać, że metafizyka z "Księgi wybawienia" przełożona została na łacinę w 1926 r. przez N.Caramę, a "Księga wyjaśnień i uwag" była tłumaczona na francuski i wydana przez J.Forgetę w 1892 r. pt. "Le Livre des theoremes et des avertissements" oraz w roku 1951 przez A.M.Goichon pt. "Livre des directives et des remarques"¹⁴.

"Księga wiedzy" została przełożona z perskiego na francuski w 1955 przez Mahammada Achane i Henri Massé. Cała "Księga wiedzy", tj. logika, metafizyka i fizyka, została wydana po polsku przez PWN w 1974 r., w przekładzie z perskiego dokonany przez Bogdana Składankę, a sama metafizyka z tego zbioru wydana była w 1973 r. przez wydawnictwo ATK, w przekładzie zbiorowym z francuskiego, pod redakcją Mieczysława Gogacza.

W 1907 r. ukazał się też niemiecki przekład części "Księgi Uzdrawienia" (Das Buch der Genasung) dokonany przez M.Hortena obejmujący metafizykę i teologię.

---

¹³ E.Gilson, Historia filozofii chrześcijańskiej w wiekach średnich, tł. S.Zalewski, PAX Warszawa 1966, s. 622.

¹⁴ Tamże, s. 622.